

TÜRKLERDE LİDERLİK GELENEĞİ VE ATATÜRK

E. SEMİH YALÇIN* - ALTAN ÇETİN**

"Bilim öncesi düzeyde yanlış teorilerimizle birlikte kendimiz de yok olur, ayıklanırız; yanlış teorilerimizle birlikte biz de ortadan kalkarız. İlmî düzeyde ise, kendimiz sistemli bir biçimde yanlış teorilerimizi ayıklamaya çalışırız-bizim yerimize yanlış teorilerimizin ölmesini sağlarız"¹. Karl Popper'in bu tespiti ilmî çalışmalar için ciddi bir ölçü niteliğindedir. Zira bir sis perdesinin arkasından karşımıza çıkan olaylar yorumlanırken; kıstasları iyi tespit edilmiş bir düşünce sistematiğine dayandırılması zarureti vardır. Çünkü ilmî bir sonucu hedefleyen çalışmalar referanslarını ciddi kaynaklardan seçmelidirler; sözlerini bunlara isnat etmelidirler. Zira "Söz, düşünce ve fikir hayatının, sosyal düzenin bir atomudur. Bunun milyonlarcasını üreten değirmenlerin bazen bir gram un bırakmadıkları olur, bazen de bir atomdan sosyal sistemleri sarsan, değiştiren enerji çıkabilir"². Burada keyfiyetin kemiyete galebe çalmasının veciz bir ifadesi vardır. Büyük topluluklar bazen idaresizlik yüzünden mahvolup giderken, bazen bir lider çok büyük gelişmelere sebep olabilmektedir. Burada siyaset denen ve insanlık tarihi ile yaşıt bir kavramla karşılaşırız ki; "Siyaset, devletleri daha genel olarak insan topluluklarını idare bilimi veya sanatı olarak tanımlanabilir. Bu yönüyle siyaset, siyasal olaylar arasındaki veya siyasal olaylarla diğer sosyal olaylar arasındaki düzenli nedensellik ilişkilerini inceleyen bir bilimdir. Bu anlamda bir siyaset biliminden bahsedilmektedir. Ancak ünlü Fransız siyaset bilimcisi Maurice Duverger'in de belirttiği gibi, siyasetin bir de sanat ve faaliyet yönü vardır. Siyasetin bilimsel yönü, onun "Sanat ve faaliyet" niteliğinden olan; "Ölçülemeyen, sezgiye dayanan ve rasyonel olmayan yönüne göre çok daha küçüktür"³. Bu tespitler insan merkezli bir siyaset ve liderlik anlayışı ortaya koyarak geleneksel tanımlamalardaki lider tipine atıfta bulunmuş olmaktadır. Burada liderin

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

** Araş. Gör., Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ Orhan Türkdoğan, *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*, Ankara 1988, s. 11.

² Kâmrân İnan, *Devlet İdaresi*, İstanbul 1993, s. 8-9.

³ Ergun Özbudun, "Siyasî Lider Olarak Atatürk," *Atatürkçü Düşünce*, Ankara 1992, s.

maddî yönü ötesinde metafizik ya da madde üstü özelliklerinin öne çıkarıldığı görülmektedir.

Bu cümleden olarak yazımızın konusu olan Atatürk'ün liderlik vizyonu incelenirken öncelikle bir model ve bunun kaynaklarının tespitine gerek vardır; yani Mustafa Kemal Atatürk, Türk milletinin asırlardır yetiştirdiği liderler silsilesi içinde en mühimlerinden birisi midir yoksa o izole edilmiş ve tarihin sayfaları arasında kaybolmaya mahkum; Hitler, Mussolini gibi halkından ve harsından kopuk bir lider miydi? Bu konunun açıklanmasında onun kendi sözleri yönlendirici ve doğru tespitlerde bulunmada yardımcı olabilmektedir; "Bir milletin ne gibi haslet ve kabiliyetlere malik olduğunu takdir ve tayin edebilmek için, o milleti sevk ve idaresine memur edilen kimselerin insanlık tarihini ve bilhassa millî tarihini çok okumuş ve hazmetmiş olmaları şarttır. Aksi takdirde idare edenler, hüküm ve kararlarında daima hüsrana mahkumdurlar. Tarih bir milletin neleri malik olduğunu ve neler başarımaya muktedir bulunduğunu gösteren en doğru kılavuzdur"⁴.

Tarihî şahsiyet; her şahsiyet gibi, kavminin milletinin, çağının akışından bir şeyler alan, ama fazla olarak, kavminin, milletinin, çağının akışına kendinden bir şeyler katan adamdır. Bunlara kendi alanında damgasını vuran adamdır. Yön tayin eden şahsiyettir. Kısacası tarihî şahsiyet zamanının, kendi sahasında yarattığı bir güç, bir değerdir ki, yalnız kendi devrinden bir şeyler almaz. Onun akışına da müdahale eder. Onu değiştirir, şekillendirir. Öyle ki, ondan sonra tarih, o şahsiyeti yetiştiren toplumun veya çağın akışını izlerken, bu akışın üstünde, o tarihî şahsiyetin; ruhunun, fikrinin, alın terinin veya kanının izlerini bulur. İşte peygamberler, filozoflar, kahramanlar, kaşifler, sanatkarlar, ve nihayet ıslahatçılar ve inkılapçılar böyle tarihî şahsiyetlerdir. Ve Mustafa Kemal, bu tarihî şahsiyetlerden biridir⁵. Bu bağlamda onun liderlik vizyonunu belirlerken Türk milletinin ruhu aslisinin aynası durumundaki en önemli kaynaklardan olan Orhun Abidelerine bakıldığında ciddi ip uçları bulunmaktadır. Türk kağıdı bu kitabelerde; Ben kendim kağıt oturdüğümde, her yere gümüş millet öte yite yaya olarak, çıplak olarak dönüp geldi. Varlıklı millet üzerine oturmamım.. İçte aşsız, dışta donsuz; düşkün perişan milletin üzerine oturdum diyerek millete olan sevgisinden ve onun için yaptığı diğer gamlıktan bahsederek milleti ekonomik yönden

⁴ Ergun Aybars, "Millileşme ve Çağdaşlaşma Lideri Olarak Atatürk", *Atatürkçü Düşünce*, Ankara 1992, s. 1149.

⁵ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, Ankara 1983, s. 472.

de güçlü ve varlıklı kılmak konusunda⁶ bir ölçü koymaktadır. "Fakir milleti zengin kıldım. Amcam kağan oturarak Türk milletini tekrar tanzim etti, besledi. Fakiri zengin kıldı, azı çok kıldı" diyerek millî birlik konusunda da gelecek asırlara mesajını vermiştir⁷. Yine Kağan Çin'in ipekisine ve kızlarına aldanılmaması konusunda milletini uyararak çağının şartlarını, muhataplarını iyi anlamış bir lider olarak görülmektedir. Son cümlede o millete "Ötüken yerinde oturup kervan, kabile gönderirsen hiçbir sıkının yoktur. Ötüken ormanında oturursan ebediyen il tutarak oturacaksın bu yeri bırakırsanız yok olursunuz" diyerek millete yön göstermektedir. Atatürk'ün idare felsefesini; "Hakikat halde ihtiras olmadan büyük bir iş meydana getirilemez. Fakat her halde millet yolunda bir hizmet gayesine matuf olması lazımdır. Reis olan kimsenin milletin ruhiyatına vakıf olduktan sonra o milletin meyline tabi olması icap eder. Benim ihtiraslarım var, hem de pek büyükleri, fakat bu ihtiraslar yüksek mevkiiler işgal etmek veya büyük meblağlar elde etmek gibi adhi emellerin tatminine taallük etmiyor. Ben bu ihtirasların gerçekleşmesini vatanıma büyük faydaları dokunacak, buna da liyakatla ifa edilmiş bir vazifenin canlı iç rahatlığını verecek büyük bir fikrin başarısında arıyorum. Bütün hayatımın prensibi bu olmuştur ve son nefesime kadar onu muhafaza etmekten geri kalmayacağım"⁸. Hulusa Atatürk bir ihtiras adamıydı. İhtirasının sınır ve imkanlarını, iç aleminde, Tanrı vergisi bir bilinçle durmadan yoğuran, ölçülü, muvazeneli bir ihtiras adamı. Tarih içinde misyonunu bilmekten gelen ve bu misyonun, ulaşılabilecek ve ulaşılmayacak hedeflerini kendi mantuk ölçüleri ile daima ayarlayabilen bir hesap adamı...⁹

Bütün bu sayılanlar Atatürk'ün hayatında; liderlik ufkunda bir şekilde görülmektedir. Gerçekten Mustafa Kemal milletinin başına geçtiğinde millet öte yite Yemen'den, Kanal'dan, Galiçya'dan dönmekteydi. Millet fakir ve tatsiz idi. Bunu "Millet yorgun ve fakir, ordunun elinden silahları alınmış ve alınmakta. Memleket her tarafından işgale başlanmış"¹⁰ sözleriyle ifade etmektedir. O darmadağın olan milleti "**Millî Mücadele Ruhunu**" etrafında bir-

⁶ Harun Güngör, "Göktürk Kitabeleri ve Uygur Metinlerinin İnsani Değer ve Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", *Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları*, İstanbul 1992, s. 209.

⁷ Güngör, a.g.e., s. 209.

⁸ Suat İlhan, "Atatürk ve Önderlik", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 1, sayı 2, Mart 1985, s. 1120.

⁹ Aydemir, a.g.e., s. 477.

¹⁰ *Nutuk*, s. 1, 30.

leştirmek, bütünleştirmek suretiyle millî bir güç meydana getirmiştir¹¹. Onun bu özelliğini yabancı devlet adamları da ifade etmektedirler; Fransız Eski Başbakanı Eduart Herriot "Atatürk gibi milletle kaynaşan, onun için didinen, acı çeken ve birçok güçlülere rağmen onu asıl alinyazısını gerçekleştirmeye yönelen bir öndere tarihte pek az rastlanır." diyerek işaret etmektedir¹². Atatürk, çağını anlamış, Osmanlı'nın çöküşünü fark etmiş, istiklâl-i tam fikrin ortaya koymuş ve millî güce dayanan bir anlayışla hareket etmiş neticede muasır medeniyet ve onu aşma olarak geleceğe yön çizmiştir.

Yine o millî mücadele esnasında, Sultan Alparslan'ın "artık sultan yok, bende sizlerden biriyim, ayrılan ayrılısın" diyerek kendisini emrindeki askerlerle aynı seviyede tutmuştur. Bunun orduyu nasıl coşturduğu bilinmektedir. Mustafa Kemal'de generallik sıfatını atarak ve "Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir." diyerek orduya aynı heyecanı vermiştir¹³. Yine o Alparslan'ın Romanos Diogenes'e gösterdiği hoşgörüyü Yunan orduların başkomutanı Trikopis'e göstermiştir. Bu Türkün gelenek halini almış asaletinin farklı devirlerdeki tezahürüdür¹⁴.

Bu çizmeye çalıştığımız çerçeve; onun kendi ifadelerinin hayaundaki yansımalarını ortaya koyması ve Türk tarihindeki lider modelinin izahının tespiti bakımından önemlidir. Her milletin kendi kültürü içinde geliştirdiği bünyesinde hazmettiği kültürün kendi iç evrenselliği diyebileceğimiz özellikler vardır. Bu özellikler nev'i şahsına münhasır olabileceği gibi medeni ve evrensel anlayışla örtüşebilir de. Bu durum o kültürün gücünü gösterir.

Atatürk'ün liderliğinin manevî arka plânı diyebileceğimiz bu ifadelerden sonra onun gelenekçiliği ile ilerçiliğinin (modernlik) birleşmesinden doğan hamlecî¹⁵ lider tipini ifade babından modern çağlardaki liderlik ve otorite anlayışlarına bakmak suretiyle yeni bir pencere açmak istiyoruz. Zira devlet adamını şartlar hazırlar veya şartlardan yararlanır¹⁶. O'nun bu modern vizyonuna "Büyük Yunan filozofu Platon'un: -Krallar filozof olsa ve filozoflar kralların tahtına otursaydı... -şeklindeki dileği, iki bin yıllık tarihte gerçek-

¹¹ Bekir Tünay, "Atatürk ve Liderlik", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 1, S. 2, Mart 1985, s. 566.

¹² Tünay, a.g.e., s. 557.

¹³ M. Altay Köymen, "Malazgirt Meydan Muharebesi'nin Diğer Meydan Muharebeleri Arasındaki Yeri ve Önemi" *Belleten*, CLIII, S. 206, s. 378.

¹⁴ Köymen, a.g.e., s. 378.

¹⁵ Aydın Taneri, *Türk Devlet Geleneği*, İstanbul, 1997, s. 108.

¹⁶ Taneri, a.g.e., s. 136.

leşmedi. Halbuki, 20. Yüzyılda ilk defa olarak Atatürk'ün şahsında Platon'un istediği gibi, kelimenin tam anlamıyla bunu görmekteyiz. O, bir dahi, fikir adamı olarak bir milletin yani Türk milletinin mukadderatını ele almış ve bu milletle atıldığı Kurtuluş Savaşı, bu milletin medeni durumunu değiştiren bin inkılâp ve diğer milletlerin haklarını da koruyan bir barış ile insanlığa muhteşem bir örnek vermiştir." diyerek Herbert Melzig veciz bir biçimde işaret etmiştir¹⁷. Yine Cumhuriyetin ilk yıllarında, Amerika'nın Türkiye sefaretinde bulunan Charles H. Sheril; "Büyük adamlar yetiştiren bir ırk, herhalde büyük ırktır. Bir kavmi anlamak için, onun ırkını, liderlerini tetkik etmekten daha iyi vasıta yoktur. Bugün herhangi bir yerde, kendisinden üstün bir devlet adamı bulunmayan Mustafa Kemal gibi büyük, liyakatlı bir zau Türkler yetiştirdiler. Türkiye'yi tetkik etmek için arayacağımız en iyi yol, onun başındaki zatta işe başlamak; kurtarıcı ve millî kahraman olduğu kadar, dünya ölçüsünde devlet adamı olan Cumhurreisini tetkik etmektir"¹⁸ diyerek meseleye yaklaşmıştır.

Modern anlamda; kişisel, ortamın hazırladığı ve etkileşim modeli şeklinde¹⁹ üç tür liderlik modelinden bahsedilebilir. Bu modellerin **akılcı hukuki otorite**, **geleneksel otorite**, **karizmatik otorite** olarak²⁰ ifade edilen meşruiyet kaynakları bulunmaktadır. Bu tasnifleriyle modern anlayışta liderlik, bir örgütte yer alan bütün üyeleri çok yönlü olarak etkilemektedir. Kararlar üzerinde örgütte çalışanları etkiler. Görevleri ne olursa olsun, onların genel davranışlarını lider biçimlendirir. Liderlik büyük ölçüde bir etkileme sürecidir. Örgütsel başarı örgüt çalışanlarının lider tarafından etkilenecek gönüllü işbirliğine razı edebilmesine dayanır. Başka bir ifade ile lider, belirlenmiş planları başarı ile gerçekleştirmek için grubuna rehberlik eder ve üyelerini yönlendirir. Liderin ilk görevi grup bilincini ve yüksek bir moral gücünü geliştirmektir²¹. Bu şekilde tanımlanan lider, modern anlamda; nitelikler, yetenekler, bilgi, beceri ve uygulama gücü ve çalışma disiplini açısından bazı özelliklere sahip olma durumundadır. O; akıl, zeka, cesaret, enerji, kararlılık, tevazu, sevgi, sevgi yeteneklere, hesaplılık, zamanlama, güzel konuşma,

¹⁷ Tünay, a.g.e., s. 556.

¹⁸ Aydemir, a.g.e., s. 519.

¹⁹ Turgut Sak, Çağdaş Bir Lider Olarak Atatürk, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1995, s. 4.

²⁰ Özbudun, a.g.e., s. 1139.

²¹ Temel Çalık, Eğitim Örgütleri ve Liderlik, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 1. Sayı: 2, Kasım 1997, s. 39-40.

güven, durum tespiti ve geleceği görme, soğuk kanlılık, inisiyatif kullanma, kendini yenileme gibi niteliklere genel bilgi, mesleki bilgi, evrensel ve millî kültürü yerleşürmüş olma gibi becerilerle donanmış olmalıdır²². Bu izahlardan sonra modern bir lider olarak Atatürk'ü incelediğimizde Onun millî kültürden ciddi ilhamlar aldığı ve yukarıda sayılan nitelik, yetenek, bilgi, beceri, uygulama gücü disiplin gibi özelliklerin hemen hepsine sahip olduğu görülmektedir.

Millederin tarihinde kırılma noktaları diyebileceğimiz devirler vardır. Bu devirler büyük sosyal olaylar ve değişmelerin yaşandığı zamanlardır. Böyle zamanlarda büyük gelişmeler olabileceği gibi büyük liderler de çıkabilir. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk'ün yetiştiği ve yaşadığı devir böyle bir kırılma çağıdır. Bu geleneksel çağda modern zamanlara geçişin yaşandığı bir devredir. Bu dönemde Osmanlı devleti büyük çalkantılar içinde bulunmuş ve birçok savaşlara katılmıştır ki, askeri yönden Mustafa Kemal'in yetişmesinde bu savaşların büyük payı olmuştur. "Ancak onun bu askeri yönü militarist gösterilere hiçbir zaman yüz vermedi. Ordunun siyasete karışmasını, ordunun haysiyet ve itibarına aykırı sayardı"²³. Bu devir siyasî olarak da hareketli bir zaman dilimidir. Sultan II. Abdülhamid'den İttihad ve Terakki'ye çok renkli bir dönemdir ki, Mustafa Kemal'in siyasî kimliği bu canlı ortamın içinde gelişmiştir. Yine bu vakitler **İslamcılık, Osmanlıcılık, Batıcılık** gibi fikir dalgalarının yaşandığı bir dönemdir. Fikrî bakımdan Mustafa Kemal bu ortamın bir ürünüdür. İşte böyle bir zamanda yaşayan Atatürk, kendisi için liderlik vasıflarını hazırlayan bir devir olarak düşünülebilir. Dayandığı otorite bakımından ise onun liderlik kaynaklarından üç otorite tipinin kendi bakımlarından tezahürleri görülmektedir. Lâkin onun en büyük dayanağı ve meşruiyet kaynağı hep milleti olmuştur.

Bütün bu mülahazalardan sonra Türk milleti için bir liderlik vizyonu çizilmesi gerekirse bağımsızlık, millî egemenlik ve çağdaşlaşma konularında ana ilkelerden taviz vermeyen fakat uygulamalarda kademe kademe hareket eden bütün icraatlar ve iç-dış politikada takip edilen gerçekçi tavırlar dogmatik olmayan- Atatürk önceden sistemleştirilmiş, önceden derlenmiş, kaideleştirilmiş tartışılabilir dahi fikir ve hareket prensipleri belli, sınırlı bir fikir sistemine kendini bağlamadı. O dokürini kendisinin; şartlara ve akla

²² İlhan, a.g.e., s. 1112.

²³ Aydemir, a.g.e., s. 507.

dayanan dinamik müdahalelerinde bir engel, bir donmuşluk sayıyordu²⁴. bilime ve toplumun ihtiyaçlarına göre değişebilir olan halkın sosyal psikolojisini bilerek ona dayanan demokratik ve meşruiyet kaynağını meşru referanslardan alan bir liderlik vizyonu ile karşılaşmaktayız ki²⁵ bu durum onun; "Biz fevkaladeden alınan ve kanuni olan tedbirleri, hiçbir vakit ve hiçbir suretle kanunun üstüne çıkmak için vasıta olarak kullanmadık"²⁶ sözlerinden anlaşılmaktadır.

Bütün bu ifadelerden Atatürk'ün milli ve modern malzemenin yoğurduğu bir liderlik modeline sahip olduğu görülmektedir. O ne kendi köklerine bigane kalmış ne de çağının gereği olan modern müesseselerden uzak durmuştur. Alparslan'ın kurduğu, II. Kılıç Arslan'ın koruduğu, Alaeddin Keykubad'ın bütünlüğünü sağladığı vatanın kurtarıcısı olmuştur. Onun milliyetçi ve medeniyetçi²⁷ tavrı yeni devletin de temel niteliklerini oluşturmuştur.

Bu düşüncelerle; tarihimizin büyüklüğü bizim için hem kuvvet, hem zaaf kaynağı olmaktadır. Derme-çatma bir millet olmadığımız için, bazı aydın çevrelerin bütün yürek kararutıcı sefaletine rağmen, gururumuz ayakta kalıyor ve gelecek için büyük ümitler besleyebiliyoruz. Dün büyük olduğumuz gibi, yarında büyük olabileceğimizi düşünüyoruz. Karşılaştığımız bütün buhranları sükunetle ve ağırbaşlılıkla ele almayı biliyoruz; çünkü geçmişte bu türlü durumlarla karşılaştığımız ve hepsinin de aynı ağırbaşlılıkla üstesinden geldiğimizi biliyoruz. "Etrafta bir adam yok mu?" diye bunaldığımız zaman biliyoruz ki **Türk milleti en sıkıntılı zamanlarda bile kendine yol gösterecek liderlere sahip olmuştur.** Bu tarih şuuru sayesinde arkamızda sonsuz bir geçmişin bulunduğu ve önümüzde sonsuz bir geleceğin bulunabileceğini düşünüyor, bu düşünceyi verdiği azim ve metanet içinde hareket ediyoruz. Kısacası, büyük bir tarih, büyük bir milli şahsiyet anlamına gelmektedir²⁸. Bu düşüncelerle Türk tarihinin kader denk bir devresinde, bir kez daha; "Coğrafya, ırk ve bu ırkın tarihinden gelen devlet kurma geleneğini kullanacak teşkilatçı bir kadro, Millî mücadele dediğimiz son hesaplaşmayı düzenledi, yürüttü, sonuçlandırdı. Bu hesaplaşmada coğrafya bir zemin teşkil etti: Irk

²⁴ Aydemir, a.g.e., s. 499.

²⁵ İlhan, a.g.e., s. 1124-1138.

²⁶ Nutuk, s. 541.

²⁷ Peyami Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, İstanbul 1990, s. 91.

²⁸ Erol Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, İstanbul 1989, s. 64-65.

(milliyet) ve tarih, bu hareketi besledi. Şef ve önder kadro ise, onu teşkilatlandırdı. Ondan sonra iş, bir nefes ve kan yarışından ibaretti. Önderin ve teşkilatçı kadronun göstereceği ön-sezi ile, direniş gücüne ve olayları değerlendirme kudretlerine kalıyordu. Bu hesaplaşma, son Türk toprakları üzerinde, son Türklerin zaferi ile bitti. İşte bu zaferde Atatürk, en çok payı olan Türk'tür. Ve onun içindir ki o, bizden olan, bizim içimizden çıkan, ama bize lider ve millete baş olan en büyük Türk, yani Atatürk'tür"²⁹.

²⁹ Aydemir, a.g.e., s. 522.